

SÖZEL TARİH BELGESİ: SÖZEL TARİH METİNLERİ

[Kamanlı Mendoğ'un sözel tarihine bağlı sözel belge üzerine bir deneme]

Dursun YILDIRIM*

I. Sözel Tarih, Sözel Tarihçilik, Sözel Tarih Belgesi, Sözel Tarihçilik ve Tarihin Yeniden İnşası üzerine

Sözel tarihçilik ve bu tarihçiliğin sözel ortam yaratıcılığında ürettiği sözel metinler, günümüz tarihçiliği, tarih bilimi araştırmaları açısından yeniden gündeme taşınmıştır. Fakat, bu yeni akım, sözel tarih belgelerinin ve sözel tarih metinlerinin tarih yazımında ve tarih biliminde kullanımı açısından yeni yollar ve yeni yaklaşımlar ortaya koymaktan ziyade, dünya tarihinin zihinlerde yerleşik toplum ve medeniyet tarihlerinin sınırlarını, düşünme ve inşa yollarını değiştirmeye, işlevsizleştirmeye dönük bir yeni tarihçilik ve tarih bilimi anlayışı yaratma, yeni bir toplum ve medeniyet tarihi inşa etme peşinde görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, günümüz yeni tarihçilik ve tarih yazımı akımlarının 'küreselleşme ideolojisi' ile yakından ilgili olduğu söylenebilir.¹

Günümüz tarihçiliğine yerleştirilmek istenen bu yeni tarihçilik akımı ile, önce, zihinlerin sahip olduğu eski tarih algılamasının ve tarihçilik olgusunun çözülmesi tasarlanmış görünüyor. Toplumların, ulusların tarihi ve medeniyeti yerine, söz konusu ideolojinin istediği tek bir medeniyet algılamasına sahip ve tek bir dünya toplumu inşa edecek veya içinde yer alacak, bir 'yeni' birey, bir 'yeni dünya

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi

¹ Bu ideoloji ile ilgili olguların, kavramların düşünce ve muhakeme tarzlarının, zihniyetin değiştirilmesi temellerinin görüntülü, sesli ve yazılı basın etkinlikleri içinde sıkça karşılaştığımız söz, beyan, açıklamalar, yorumlar, bilimsel kitap ve makaleler ile, kimlik, ekonomik, kültürel, politik ve stratejik karar alma süreçlerine yerleştirilmeye çalışıldığı bilinen ve yaşanmakta olan bir gerçektir. Etrafımızda, ideoloji ile ilgili eylemler ve ağır program tanıtım kampanyaları gözümüz önünde cereyan etmektedir. Dolayısıyla, bunları yansıtabilecek çalışmalarını sıralamayı anlamsız buluyorum.

vatandaş kimliği ve bilinci' yaratılmak isteniyor. Bu bir uzun süreçli bir yeni dünya düzeni tasarımıdır. Uzun tasarımı sürecin, kültür ve tarih bütünlüğü de, bu tür göz alıcı ve aldatıcı boyalarla süslenmiş yeni bilimsel akımlara ve yaklaşımlara dayalı çalışmalar ile ortaya konmak isteniyor. Bir başka deyişle, bu yönde yapılacak çalışmaların gündeme taşındığı gözleniyor.²

Çağımızda, bu ideoloji mensupları gayelerine ulaşmak için mevcut yapıları çözmeye çalışmaktadırlar. Bu çerçevede çözülme ve düzenleme güçlüğü çekilen dirençli yapıları çözmeye, ayrıştırma, yahut çürüme ve kendi kendilerine dağılma süreçlerini hızlandırmada ve onları yeniden istenen yapılandırma içine almada çok akılcı yaklaşımlar üretildiği söylenebilir. Fakat şunu da hemen eklemeliyiz ki, yirminci yüzyıl çoklu ideolojiler çağında da, dünya üzerindeki ideolojik merkezler, yayılma ve özümleme, benzeştirme ve eritme yolunda, yahut yeni yandaş yapılar ve düzenlemeler gerçekleştirmede seçilmiş alanlar üzerinde benzer yaklaşımlar ve uygulamalar yapmışlardır. Sürüklenme, ulusal kültürlerin içinin boşaltılıp farklı ve yabancı unsurlarla doldurulup özdeşleştirilmesi, kültürel alanlar teorisine uygun biçimde bir benzere bağlı yeni toplumlar, yeni etnik yapılar inşa edilip işlevsizleştirilmeleri yirminci yüzyıl ideolojilerine bağlı bu türden yaklaşımlar ve uygulamalar olmuştur. Bunların hepsi hem liberal ideolojinin, hem marxist ideolojinin egemen olduğu alanlar üzerinde gerçekleştirilmiş, hem de yayılma alanları kazanma yarışında kullanılmıştır ve bütün bunlar, bizim kuşağın da içinde yaşadığı bir tarih olmuştur.³

Bizim için bilinen bir gerçek de, şudur: Küreselleşme denen bu yeni açılımı [Bilimde, siyasette, ekonomi ve kültürde yeni strateji ve yaklaşımlar] her bağlamda, söz konusu süreç içinde elde edilen kazanımların, zaafının, deneyim ve birikimlerin görülmesi ve değerlendirilmesi hazırlamıştır. Ve bu tür çalışmalarda kullanılan dil, onun istiflenmesi ve semantiği günlük dilden bağımsızdır. Eski şiirimizin diline benzetebiliriz. Görünen metin ile görünmeyen metin aynı yerde bulunur ve ikincisi

² Tek bir Avrupa tarihi yaratma, tek bir Avrupa kültürü, tek bir Avrupa kimliği ve vatandaşlığı ile bir arada yaşama ve geçmişi bu yolla inşa edip paylaşırlı bir hüviyete büründürme çalışmaları, bu büyük yapının tasarlanmış alıştırma cümlesindedir. Küreselleşme ideolojisi tek yapı ve ortak merkezli düzenin çekim merkezi, bu çalışmalar ışığında edinilecek deneyimler ile gerçekleştirilecektir. İdeolojinin değerleri ve ölçütleri, yeni ve eski dünyanın 'Avrupalıları' ile özdeş ve evrenselliği bu bağlamda ifade ederler. Küreselleşmeye eklenme ve yeni düzenin bir parçasına dönüşme de, yine bu bağlamda kabul edilebilir düzeye gelinip gelinmediği ile ilgili bir uyum sorunudur.

³ Marxist ideolojilerde 'sürüklenme' ve 'yığınlama' ile başat iletişim dili ve kültürde bütünleştirme yoluyla 'rus' veya 'cin' kimliğinde farklı kimliklerin yeniden yaratılmasına gidilmiştir. Liberal ideolojilerde ise, ulusal özelliklerin ve yaratıcılığın büyük ve üstün güç karşısında anlamsızlığı öne çıkarılmış, dirençli yapılar kültürel alanlar teorisi ile parçalanıp geçmişi ve tarihsiz veya işlevsiz duruma getirilmişlerdir. Siyasi, askeri, ekonomik ve teknolojik ihtiyaçlar açısından eklenmesi tasarlanan toplumlar, bugün, birer görünmez zincirli 'gönüllü bağımlılar'a dönüştürülmüşlerdir.

birincinin içinde mevcudiyetini muhafaza eder. Küreselleşme akımlarına bağlı disiplinlerin metinlerinin anlaşılma açısından böyle bir dikkate ihtiyacı vardır. Oysa, salt tarih disiplinine bağlı tarihçilikte, tarihin inşasında tasvirde yeterli ve gerekli düzeyde doğruluk aranır ve inşada da, tahlil ve terkibi bir ifade tarzı kullanılması beklenir. Metin, böylece tarih öğrencisinin anlayacağı açıklıkta bir hüviyete sahip olarak okuyucu karşısına çıkarılır.

Baştan buraya kadar vurgulanan hususların bir sonucu olarak küreselleşme ideolojisi tüm alanları kapsar biçimde karşımıza çıkarılmıştır. Küreselleşme ideolojisinin günümüzde iki önemli ideologu vardır: Francis Fukuyama⁴ ve Samuel P. Huntington⁵. Fukuyama'nın tezine göre tarihin, yâni gelişmenin sonuna gelinmiştir. Söz konusu teze göre bundan sonra, toplumların tarihi yerine dünya toplumunun ve demokrasinin tarihi yürüyecektir. Bu yeni dünya düzeninin kurulmasını gerçekleştirmenin yolu, Huntington'a göre, medeniyetlerin çatışmasından geçmektedir. Fakat, bu çatışmanın mutlaka bir sıcak çatışma gibi algılanması da yanlış olur. Huntington, temelde, dirençli yapılar için ayrıştırma süreçlerinin çok akılcı biçimde seçilmesi ve uygulanması icap ettiğini işaret ediyor. Küreselleşme ve tek boyutlu dünya düzeni diye tarif edilen bu yeni ideolojinin sosyal ve beşeri bilimler sahasında da, haklı olarak kendini yaratacak ve hükmünü yürütecek yeni bir zihniyet devrimine ihtiyaç duyması tabiidir.

Tabii, tüm alanlarda olduğu gibi, sosyal ve beşeri bilimlerin de, ideolojik hedefin gerçekleştirilmesinde alacağı bir rolün düşünülmesi ve buna göre fikri ve teorik arka planın düzenlenmesi kaçınılmazdır. Böyle olunca, oyunda rol verilen her disiplinin bu yeni düşünceye ve bu yeni düşüncenin mantığına göre bir yeni bilimsel yaklaşım ve yeni tasarım düzenlemesi ve temellendirmesi gerekir.

Sözel tarihçiliğin de, her disiplin gibi, bu yeni ideolojiye göre uygun bir işlev göreceği tasarlanmış ve tasarlanmış bu işleve bağlı olarak bilimsel düzlemde muhtelif yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan görünüm, yaklaşımları, mantık dokusu, kullanım hedefleri ve özellikleri bakımından dünde olduğu gibidir; sosyal ve beşeri bilimlerin politik ve stratejik bilimler olması, yapılan seçimin tabiatına uygundur.

Yirminci yüzyıl başlarına kadar tarihin akışına çeşitli milletlerin hakimiyet ve yayılma mücadeleleri yön vermiştir. Günümüz anlayışlarına yakın bir ideolojik mücadele olduğu söylenemez. Üstünlük rekabeti ve Paris devrimi sonuçları, rekabetin ideolojik ve politik bir boyut kazanmasına kapı açmıştır ama, ne

⁴ F. Fukuyama. "The End of History" **The National Interest**, 1989, nr. 16, pp. 3 -18 ; **The End of History and the Last Man**. New York, 1992, Free Press.

⁵ Samuel P. Huntington. "The Clash of Civilizations?" **Foreign Affairs**, 1994. nr. 72, pp. 22-49; **The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order**. 1996 [Çevirisi:Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, (Çevirenler: M. Turan ve C. Soydemir). İstanbul. 2002.

ideolojiler ve ne de sosyal ve beşeri bilimler, ne de teknolojik gelişmeler henüz ideolojinin emrine girmiştir. Fakat, kabul etmeliyiz ki, XVIII-XIX. yüzyıl aralığı içinde yaşananlar, ideolojilerin biçimlenme, hüviyet ve erginlik kazanma mücadeleleri ile geçmiştir.

Yirminci yüzyılın tarihi, büyük ölçülerde ideolojilerin gölgesinde yürümüştür. Fakat, önümüzdeki yüzyıllarda tarih, üstün teknolojilerin tasarımlarına göre yürüyecektir. Küreselleşme ideolojisi, tarihin sonu hükmüne uygun bir yeni düzeni gerçekleştirmek üzere hareket etmektedir. Bu bağlamda yürüttüğü ve yürütmek istediği bir dizi operasyonun meşruiyet sınırlarını da, tüm dünyaya kabul ettirmeyi denemektedir. Küreselleşmeye aykırılık gösteren unsurlar, yapılar ve toplumlar çeşitli yöntemler ile ufalanıp sisteme eklemlemeye çalışılacaktır. Ufalanmaya tâbi olacaklar ile ufalayacaklar arasında, ulusal direncini iri, diri tutup toplum olarak bir olmayı becerenler, sistem dışında kalarak ayakta durmayı, bağımsız yaşamayı ve bağımsız tarihe sahip olmayı başaracaklardır. Tabii bu özellikler tarihin bizatihi kendisi değil, tarih biliminin uğraşacağı alan içinde cereyan eden ve edecek olaylar üzerinde etkin olan faktörlerin mahiyetini anlama açısından ileri sürülmektedir.

Tarih Bilimi, Sözel Tarih ve Tarih Yazımı İlişkisi

Küreselleşme ideolojisine göre, sözel tarihin, tarihin inşası için değil de, yeni dünya düzeni tarihinin inşa edilmesi için kullanılması, şüphesiz toplumlar yerine insanları sürülere dönüştüren yığınların büyümesini beraberinde gündeme taşıyacaktır.⁶ Fiziğin her zaman tasarlanana gerçekleştirebileceğini düşünmek ve böyle bir gerçeğe umut bağlamak bir sonu bilinmez yolda yürümek gibidir. Çünkü bu ideolojik yaklaşımlara karşı yeni ideolojilerin doğması da tabiidir. Tarihin akışı çeşitlilik içindedir ve yüzyıllar, bin yıllar içinde bu özellik hep korunmuştur.

Bütün insanlığı tek boyutlu bir 'medeniyet' üyelerine dönüştürüp yönetme veya bir odağa toplama/benzeştirme sürecine sürüklenme çabası, aslında insanın ve insanlığın tabiatına aykırıdır. Tarihin akışını değiştirmek için niceler yola çıktı ama, tarihin akışı daima kaderine doğru şaşmadan yürüdü ve sanıyorum, öyle de devam

⁶ Yirminci yüzyıl sonlarına kadar aydınlar ve bilim adanılan açısından devletlerin tarihi, yahut tarih yazılı vesikalara dayalı biçimde yazılması açısından önemli görülmüştür. Ne olmuştur da, "Avrupalı beyaz adam" birden hidayete erip entelektüelleri doğruyu görüp sözel tarihin kullanımına yönelmişlerdir, sorusu üzerinde uzun uzun düşünmek gerekir kanısındayım. Bu yeni yaklaşımın 'Annales' mektebinden farkı, toplumun bir gerçeğini değil de, toplumun birleştirici gerçeklerini çözücü bir yaklaşım olması denebilir. Toplumun atomizasyonuna, kimliğin dağıtılıp her parçasının yeniden kimikleştirilip yalnızlaştırılmasına, bağdokuların çözülmesine dönük bir yeni ideolojik tarihçilik anlayışı gündemimizde yer almaktadır, diye düşünülmektedir. Dün de buna benzer akımlar ve savlar 'modernite' içinde vardı ama, bugün küreselleşme ideolojisi 'postmodern' akımlar ile, ve arkasına büyük bir gücü alarak dünya üzerinde fütursuz bir gezintiye çıkmış görünmektedir.

SÖZEL TARİH BELGESİ: SÖZEL TARİH METİNLERİ

edecektir, insanlığın ve insanın tek boyutlu bir medeniyet üyeliğine indirgenemeyeceği, sözel tarih belgeleri zaman ve zeminden soyutlanmış bir biçimde değil de; aksine, zaman ve zemin boyutunda bir bağlama alınıp incelendiğinde de görülecektir. Bu yazıda, Kamanlı Mendoğ'un hayatını hikâye eden sözel tarih belgesi söz konusu bağlamda ele alınıp incelenecek ve bu hayatın tek boyutlu olmadığı gösterilecektir.

'Eski' tarihçilik ve tarih yazımı, tarihin inşası yollarının, yaklaşımlarının ve akımlarının bir yana itilmeye çalışılması anlaşılır bir mantığa sahiptir. Bunlar, bir yandan dünya ve insanlık tarihini, bir yandan da ulusların tarih ve medeniyetlerini ortaya çıkarmada, onları kendi bağlamları ve gerçekleri içinde anlamada ve açıklamada kullanılıyor. Öte yandan, hem dünya toplumlarının ve medeniyet kurucularının tarihleriyle ilgili sorunlar henüz tam anlaşılır bir biçimde çözümlenmiş bir durumda da görünmemektedir. Üstelik buralarda da sorunlar, tarih biliminin istemlerine sadakatten ziyade, yine ideolojik, politik ve stratejik vaziyet alışlara göre kurgulanmaktadır. Dolayısıyla, bu alanlarda sorunlar henüz kendi tarihî gerçeklikleri ve kendi boyutlarında incelenmekten uzaktır. Aslında, belirleyicileri veya belirleyici ortakları ve ortakların tutumları değişse bile, yirminci ve yirmi birinci yüzyıl tarih bilimi, önemli ölçüde politik ve stratejik programların baskısı altında kurtarılmıştır, denemez. Bu türden ağır baskılara karşılık, tarih bilimi, bağımsız varlığını inkâr edilemez bir boyutta tutarak gelişme çizgisini günümüzde de sürdürmektedir. Bunda, dünyanın her yerinde tarih bilimine saygı duyup onun sınırları, ölçütleri, yaklaşımları ve yöntemleri içinde eser veren pek çok tarihçinin payı vardır.

Tarihe bakış kuramları ve yaklaşımları tarih biliminin ortaya çıkmasına vücut vermiştir. Tarihçilerin bakış açıları ve bakış odakları, disiplinin öngördüğü bilimsel yansızlık ölçütlerine bağlı olduğu ölçüde ortaya koydukları eserler bir anlam ifade ederler. Bu bağlamda dünya tarihçiliğinde yer alan insanlar ve onların yazdığı eserler vardır. Tarih biliminin prestijini onlar koruyor. Fakat, aynı düzlem üzerinde sayısız politik ve stratejik endişeler ile, ama bilimsel hüviyete büründürülmüş bir tarihçiliğin de olduğu bir gerçektir. Tarih bilimine bağlı terminolojilerin zaman içinde değişmesi, dün kullanılanların bugün terk edilmesi çoğunlukla politik ve stratejik kaygılar ile ilişkilidir. Bu yüzden, politik ve stratejik amaçlar için birer araç olarak seçilmiş ve üretilmiş teoriler, yaklaşımlar ve yöntemler, araştırılan ve incelenen toplumun tarih ve medeniyet içinde sahip olduğu asıl gerçekliğin mahiyetini ortaya çıkarmaktan çok, aranan ve istenen gerçeğe hizmet verecek bir 'gerçek' yaratırlar.

Tarihin inşasında ve tasvirinde kullanacağınız malzemeye ve bakış açısına göre eser ortaya çıkar. Hiç şüphesiz, o eser, kullanılan malzemesi ve inşa üslûbu ve mantık dokusu içinde bize kendini anlatacak ve göstermek istediğini sunacaktır. Halbuki tarih bilimi, tarihî olguların tabiatını ve mahiyetini kendi gerçeği içinde

yeniden anlaşılır ve kabul edilebilir bir bilimsel yaklaşım ve yöntemle bağlı bir mantık dokusu içinde kaynaklara dayalı, onları dış ve iç tenkide tâbi tutarak kullanılır ve güvenilir duruma getirme, yorum, inşa/ terkip ve tasvir bilimidir.

Sözel tarih bulgu ve belgelerinin de, yukarıda vurgulanan biçimde bir dış ve bir iç tenkide tâbi tutulması ile tarihin inşasında ve medeniyetin aydınlatılmasında kullanımı söz konusu edilebilir. Tarih yazımında, inşasında, yahut tasvirinde, tarih biliminin bilimsel kriterleri belgenin sözel veya yazılı, yahut yazısız olmasına göre değişmez. Bakış açısı, inşada yer verilecek tüm belgeler için aynıdır. Bütün belgeler, bir ayırım yapılmaksızın bilimsel eleştiriye/tenkide tâbi tutulur ve güvenilirlik dereceleri tespit edilir. Siz istediğiniz veya güvendiğinizi ifade ettiğiniz için bir 'belge' güvenilirlik kazanmaz; belge o niteliklere sahip ise ve bu kanıtlıyor ise, o belge güvenilirlik kazanmış olur.

Bütün bu gerçekleri bir yana koyacak olursak, tarihçilikte ve tarih yazımında, inşasında/tasvirinde her zaman, her çağda sözel tarihçilikten, sözel ortam yaratıcılığı ürünlerinden, belgelerinden daima istifade edilmiş olduğu bilinmektedir. Başka türüsü de tarih bilimi ve tarihçilik açısından düşünülemez. Dünya tarihçiliği açısından olduğu kadar Türk tarihçiliği ve Türk tarih bilimi açısından da bu bir gerçektir. Tarihçilik ve tarih yazımı açısından sözel tarih bulgularından ve sözel tarih belgelerinden elbette bir tarihçinin istifade etmesi gerekir. Fakat, sözel tarih belgesi, tarihin tahrifi için değil, inşası için istifade edilebildiği ölçüde kullanılabilir. Sözel tarih belgeleri ile yazılı tarih belgeleri arasında, onların tenkidi ve güvenilir duruma getirilmeleri açısından aynı usul takip edilir.

Tarih Yazımında Sözel Tarih Belgelerinin Yeri ve Önemi

Türk tarihçiliğinin kurucusu ve bilimsel düzleme uygun ilk Türk tarih tezinin ortaya koyucusu rahmetli hocam Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul** adlı bugün bile tarihçiliğimizde aşılmamış çalışmasında, Türk tarihçiliğinin hangi sınırlar içinde ve neden sözel [şifahî] bilgilerden istifade etmesi icap ettiğini açıklamıştır⁷.

Tarih yazımında takip edilecek usulün ne olması icap ettiğini anlattığı yukarıda sözü edilen eserinde Türk tarihçisi olmak için yola çıkanlara, tarihe, tarihçiliğe, tarih yazımında kullanılacak malzemenin denetimine, tarih için yorumlama yönteminin ne anlam taşıdığına, terkip ve inşanın nasıl yapılacağına dair yaptığı açıklamalar önemini muhafaza etmektedir. Tarih bilimi, tarihçilik ve tarih yazımı konusunda Togan, ileri sürdüğü teorik görüşlerini bu eserinde Türk tarihinden ve kaynaklarından verdiği bilgiler ile açıklamaktadır. Bir bakıma bu eser, her tarih öğrencisi için vazgeçilmez bir elkitabı mahiyetindedir.

⁷ A. Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**. İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1950.

'Kaynaklar Bilgisi' bahsinde Togan, sözel tarih metinlerine ve bilgilerine de yer vermiştir. Aynı zamanda bunlardan tarih yazımında hangi şartlar altında istifade edilebileceğini ve nelere dikkat edilmesi icap ettiğini anlatmıştır. Sözel metinler, 'Haberler [Traditions]' başlığı altında açıklanmıştır. Togan, sözel ortam yaratıcılığında doğan ve muhtelif bilgiler ihtiva eden sözel metinleri/belgeleri açıklarken, tarihçilik açısından bunların her birinin bir 'haber' olduğuna işaret eder. Bu terimin, 'belge' bağlamında kullanıldığını düşünüyorum. Kaynak Bilgisi kısmında Togan, 'haberler [Traditions]'e ikinci sırada yer verir ve şu açıklamayı yapar:

"Müşahadelerin sahiplerinden bize nakil şekilleri, dil ile [şifahi] veya yazı ile [tahriri] veya resim ile olur. Bütün bunlara biz 'haber' diyoruz.

Kendisinin yahut başkalarının başından geçenleri manzum veya mensur hikâyeler tarzında nakledenlerin rivayetleri tarihlere menba olan 'haber'lerin en eski şeklidir. Eğer bu şifahî haberler, olup geçen hadiseler hakkında, bu hadiseleri gören yahut görmiyen birisinin sözlerinin bir çok meçhul adamlar ağzından tekrar edilerek aldığı şayialar mahiyetinde olurlarsa, biz buna "simâ'i haberler" (bruits) yahut 'uzun kulak haberleri' diyoruz"⁸.

Tabii, tarih yazımında veya inşasında kullanılacak bu tür haber/belgeleri Togan, onların kayıtlara geçmiş biçimleri üzerinden düşünmüş ve bunları, eserinin ilgili bölümünde daha geniş biçimde, çeşitlerine [tarihi şiirler, destanlar, menkıbeler, efsaneler, seyyar hikâyeler, atalar sözü, darbimeseller ve fıkralar gibi] ayırarak tasvir etmiş ve nasıl istifade edilmesi gerektiği hususunda önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bunların burada üzerinde durmayacağız, isteyen sözü geçen başvuru kitabına bakabilir. Burada sözü edilen her bir sözel tarih belgesi, tarihin geçmiş dönemleri ile ilgilidir. Fakat, sözel belgelerin mahiyeti ne olur ise, neyi, kimi ve hangi olayı anlatıyor/ tasvir ediyor ise, etsin; onların kullanımı tarih yazımı/inşası, tasviri söz konusu olduğu zaman, kıymet ve güvenilirlik açısından mutlaka, tarih bilimine has ilmî tenkide tâbi tutulurlar. Tarih inşasında bu süreçten geçmiş belgeler, kıymet derecelerine ve güvenilirliklerine nisbetle tarih yazımında, inşasında ve tasvirinde kullanılabilirler.

Bizim burada bir sözel tarih belgesi gibi üzerinde duracağımız bireysel sözel tarih metni/belgesi, Togan'ın yaptığı tanımlara uygun özellikler gösterir. Sözel belge, hem şifahî, yâni sözel anlatıma dayalı 'simâ'i haberler [bruits]' yâni işitilen haber ve bilgilerden, hem de bizzat yapılmış yaşanmış müşahedelerden mürekkeptir.

Elimizdeki sözel tarih belgesini, anlatıcısı, Kamanlı Mendoğ'un bireysel sözel tarihini, hem kendi müşahedelerinden ve hem de 'uzun kulak haberleri'nden oluşturmuştur. Bir toplumun, yahut bir köy halkının umumi tarihine ait değildir

⁸ A. Zeki Velidi Togan, a. g. e., sh. 41

ama, kişi ile ilgili bireysel hadiselerin hâtıralarından, haberlerinden ibarettir.

Kamanlı Mendoğ'un arkada bıraktığı bireysel hâtıralar, aynı zamanda yaşadığı köy halkının sözel hafızasında yaşamayı sürdürmektedir. Fakat, bütün bu belge, sonuçta köyde yaşayan, onu tanıyan bir kişinin, bir sözel tarih anlatıcısının Kamanlı Mendoğ'u nasıl gördüğünü bize anlatır ama, bu, Kamanlı Mendoğ'un tarihinde başka hadiselerin veya gerçeklerin olup olmadığını anlatmaz. Bireysel sözel tarih için de, bir belge gerçeği aydınlatmaz ve bilgilerin doğruluğuna güven yaratmaz. Öyleyse, sözel tarih belgeleri, aynı konu hakkında birden çok anlatıcıdan derlenmelidir ve ortaya çıkan ve bir biçim içinde kendini gösteren, öğrenilir duruma gelen bilgiler, metinler, bilimsel tenkide tâbi tutulmalıdır.

Sözel metinlerin içinde yer alan kimi bilgiler, yazılı ortam yaratıcılığı belgelerinin açıkta bıraktığı veya bizi yeterince aydınlatmadığı yerlerde, yapacağımız tarih inşasında bize önemli katkılarda bulunabilir. Bu bilgiler siyasi tarihin, sosyal tarihin, medeniyet tarihinin bir yönüne ışık tutabilir veya açıklanması müphem görünen bir konuya aydınlık kazandırabilir. Togan'ın yaşadığı çağda tarihçiliğimiz için ortaya koyduğu yaklaşım, hem bizim ve hem de dünya tarihçiliği açısından bakıldığında yepyeni bir yaklaşımdır. Nitekim, bunun nasıl yapılması gerektiğini de, Togan, yazmış olduğu eserlerde öğrencilerine göstermiştir.

Toplumların tarihini yazmada, onların uzun bin yılları ve yüz yılları alan hayatlarına ait her şey, sözel veya yazılı ortam yaratıcılıklarına ait ne varsa, hepsi birer tarih belgesi niteliğindedir ve kıymetinde görülüp değerlendirilmelidir. Hangi ortama ait olur ise olsun, her belgenin güvenilirliği, bilgilerinin doğru olup olmadığı, içten mi/ dıştan mı bakılarak düzenlenmiş olduğu denetlenip sorgulanmak durumundadır. Tarihçinin görevi, inşa için kullanacağı tüm verileri bu algılama içinde ele alıp değerlendirmek ve kullanmaktır. Toplum tarihi ve medeniyeti yazılırken hangi yaklaşım, titizlik ve dikkat içinde incelenip yazılıyor ise, elbette tek bir olayın veya kişilerin tarihi de, onlara ait her türden belge de aynı yaklaşım içinde değerlendirilecek ve tarihleri yazılacaktır.

Tarihçilikte sözel belge nedir?

Sözel ortam yaratıcılığında toplum hayatına kazandırılmış, karışmış her türlü ürünü, o toplumun tarih ve medeniyetine ait birer sözel tarih belgesi /birer sözel metin gibi görmekteyim. Bütün yaratılan bu ürünleri/belgeleri, bir bağımlıya göre tanımlayacak olur isek, 'söz'ü seçiyorum. 'Söz' olmadan düşünemeyiz ve yaratamayız. İnsan önce 'söz'ü yaratmış ve bu yaratma yüzyıllardır devam etmektedir. Dolayısıyla, sözel ortam yaratıcılığında ortaya çıkan tüm ürünleri, sözel belgeleri/sözel metinleri bu 'söz' bağımlısına göre tanımlayabiliriz. Burada kullandığım tanım bağımlısının bir ödünçleme olduğunu da belirtmeliyim. Bu

SÖZEL TARİH BELGESİ: SÖZEL TARİH METİNLERİ

durumda, sözel tarih belgelerini şöyle tanımlayabiliriz :

- a. Tamamı sözden yaratılmış sözel ortam yaratıcılığı belgeler/metinler;
- b. Yarısı sözden ve yarısı sözsüz yaratılmış sözel ortam yaratıcılığı belgeler/metinler;
- c. Tamamı sözsüz yaratılmış sözel ortam yaratıcılığı belgeler/ metinler.

Sözel ortam yaratıcılığında vücut bulmuş bütün eserler, sözel belgeler, sözel metinler, yazı icat edilip her biri yazıya alınıncaya veya yazılı ortam yaratıcılığında yeniden yaratılınca kadar, sözel ortam hafızasında, yahut bireysel sözel hafıza yoluyla muhafaza edilir, kuşaktan kuşağa yine sözel ortam iletişimi ile geçirilirlerdi. Sözel hafıza, sözel metinler yanı sıra, yarı sözlü ürünlerin ve tamamen sözsüz olan nesnelerin tasarım, üretim ve yaratım metinleri, aynı biçimde muhafaza ederdi. Çünkü, onlar için bunların her biri, söylenmiş veya söylenmemiş söz ile kendileri için bir anlam ifade eder veya etmezdi. Bireyin veya toplumun hayatı için var olmasını istediği bütün ürünleri, yaşadıklarını ve yaşamak istediklerini, onların içerik ve biçimlerini, kullanım işlemlerini, üretim yollarını, iletişim işlemlerini, kendisi için anlam kazanmış ve ifade edilir konuma getirmiş olduğu yaratıcılığına ait ne varsa, bunların hepsini sözel metinlere dönüştürüp sözel hafızasında muhafaza eder ve hepsi bu muhafaza sırasında sözel metne dönüşmüş olarak varlıklarını korumaya çalışırlar.

Bir toplumda birden çok insan olduğuna göre, aynı olgu, aynı ürün, aynı olay, aynı kişi ve nesnelere için, aynı izlenimler ve algılamalar, yahut çağrışımlar için farklı farklı sözel metinler oluşur ve sözel hafızaya yerleşir. Bu sözel metinlerin hacmi, kişiden kişiye değişir. Fakat, her bir kişinin sözel hafızasında sakladığı bu metin sözel ortam yaratıcılığında söze dökülüp anlatıldığında ortaya birer sözel metin çıkmış olur. Hacmine, içeriğine, kurgu ve yapısına bakmaksızın sözel ortam yaratılığında, sözel anlatım ve yaratım yolu ile ortaya konmuş bu ürüne biz, sözel metin diyoruz. Bu metin bir olayı, bir nesnenin bulunuşunu veya icadını, bir şeyin[kayanın, binanın, şehrin veya köyün vesair] açıklaması, bir kişinin veya toplumun[ulus, bodun, boy, oymak, oba vesair] hayatını anlatıyor ise, sözel tarih metni gibi değerlendirilebilir. Ben bu tür sözel metinlerin her birine sözel tarih belgesi diyorum. Aynı konuda, birden çok kişinin anlattığı birden çok sözel tarih belgesi olabilir. Belgeler birbirini tamamlayabilir, birbiri ile çelişebilir, birbiri ile ilişkisiz görülebilir. Neyin ne olup olmadığının tayini, yine tarih bilimi ölçütlerine göre tespit edilip belirlenecektir.

Sözel Tarihçi kimdir, Kimin veya Kimlerin Tarihini anlatır?

Sözel tarihçilik açısından bakıldığında, sözel tarihçi de, içinde bulunduğu

ortamın olaylarını, toplum üyelerinin müşterek hayat macerasını, veya bireylerin hayat hikâyelerini metinleştirip gelecek kuşaklara aktarılmaya hazır metinlere dönüştüren kişi diye tanımlanabilir. Toplum üyeleri arasında ve sözel ortam yaratıcılığı sürecinde bu tür tarih metinleri üretenler ve bunları yeri geldiğinde ve gerektiğinde dinleyicilerine anlatanların saygın bir yere sahip olduğu şüphesizdir. Tarihçiliğin ve tarih biliminin kök ataları olan bu kişiler, tarihçilik mektebinde 'rivayetçi' tarihçilik akımını kurmuş ve yaşatmışlardır. Bu tarihçilik akımının uzun yüzyıllar, yazılı ortam yaratıcılığı tarihçilik mektebi içinde egemenliğini sürdürdüğü bilinen bir husustur.

Çağımız yazılı ortam yaratıcılığının en gelişkin düzeyini yaşamakta, dünya ve toplum tarihlerini ürettiği üstün teknoloji ürünleri ile kayda almaktadır. Buna karşın, toplumların hayatında, kimi kesitlerde sözel tarihçilik yine de hükümünü sürdürmektedir. Bireylerin tarihleri, sözel tarihçilik açısından daha çok göze çarpmaktadır. Böyle olmakla beraber, dünya tarihçiliği kurumların, sendikaların tarihlerini, oralarda çalışanların veya dışardan algılayanların anlatılarına göre yazma yolunda yukarıda sözünü ettiğim bu akımı belli bir amaç ile geliştirmeye çalışıyor. Ama, bu yaklaşımlara bakmayarak, tarih yazımında ve tarihçilikte sözel tarih belgelerine nasıl bakmamız, onları nasıl değerlendirmemiz gerektiğini de bilmeliyiz. Tarih yazımında bu belgelerden de yararlanmalıyız.

Bir bireyin tarihi, aynı zamanda toplum tarihinin çeşitli boyutlarına ışık tutan bilgiler ihtiva edebilir. Yaşadığı dönemin sosyal hayatından, medeniyetinden, ticaretinden, yaşam tarzlarından ve insan ilişkilerinden söz edebilir. Bütün bu bilgiler bir tarihçi için kıymetlidir ve bu nedenle bireysel tarihler, tarih yazımı bakımından çok önemlidir. Bireysel sözel tarih metinleri de bu açıdan aynı mahiyettedir. Bu denemede, böyle bir mahiyete sahip bir 'sözel tarih belgesi' üzerinde duracağım. 'Kamanlı Mendog'a ait olan bu sözel tarih metni, bize kendi tarihini verdiği kadar, kendi zamanının tarihine de ışık tutar bir niteliktedir.

Bireysel sözel veya yazılı tarih metinleri, belgeleri, hem bireyin ve hem de bireyin yaşadığı zaman süreci içindeki toplumun hayatı hakkında bize kıymetli bilgiler verebilir. Demek ki, bir tarihçi için bu tür metinler/belgeler, hem bireyin ve hem de toplumun tarihini öğrenme açısından dikkate alınması icap eden belgelerdir. Dolayısıyla bu tür ve benzeri belgeleri, kapsadıkları bir veya birden çok bağlam içinde ele alıp aynı zamanda inceleyebiliriz. Bu türden bir problemin veya belgenin, veya filolojik bir sorunun ele alınıp incelenmesi için tasarladığım bu yaklaşıma teorik bir çerçeve olarak '**bağlamda işlevci yorum**' adını veriyorum. Birçok problemin çözümlenmesinde denediğim bu yeni yaklaşımımızı, bir kez de bu sözel metin üzerinde sınamış oluyorum.

Günümüz hayatında sözel tarih anlatıcıları diyebileceğimiz belirgin bir tip yoktur. Sözel ortam yaratıcılığında bu tür tarihçilik ve tarihçiler önemli bir yer tutmaktaydı. Çünkü onlar, bir bakıma toplumun geçmişinde olanları hafızasında

SÖZEL TARİH BELGESİ: SÖZEL TARİH METİNLERİ

tutan olağanüstü niteliklere sahip bir bilge insandır. Kimileri, sözel hafıza gücü, olayları terkip ve tasnif edip anlatma yeteneği ve bilgeliği nedeniyle, toplum hayatında, hanlar, beyler önünde büyük hürmet görmüşlerdir. Bunların en tipik temsilcisi şüphesiz 'Dedem Korkut'tur. Günümüzde, kendi hayatlarının anlatıcılarına, yahut yakın zamanda yaşamış ve ahrete göç etmiş kimi insanlar hakkında onun yakınlarının anlattığı sözel rivayet ve haber anlatıcılarına rastlamak mümkündür. Sözel tarih ile uğraşacaklar açısından bu tür anlatılar da birer sözel belge oluşturur.

Toplum hayatında yaşanmış ortak veya bireysel olaylar, bu olaylarda yaşananlar, kimi insanların başından geçenlerin tespiti, yaşanan çatışmaların arkada bıraktığı akisler, bunlara tanık olmuş sözel ortam anlatıcıları tarafından anlatılır ve birer belgeye dönüştürülür ise, o toplumun veya bireyin tarihi yazılırken yazılı belgelerin anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli kaynak görevi görürler. Dolayısıyla, günümüz ortamında her kişi, bir sözel tarih anlatıcısı işlevi görür bağlamında değerlendirilmektedir.

Aynı olayı, aynı kişiyi farklı farklı anlatıcılar, farklı farklı açılardan anlatabilir. Her bir anlatıcı kendi gördüğünü ve yansıtmak istediğini hafızasında tutar. Her bir anlatıcı, olay veya birey ile ilgili ayrı bir sözel tarih belgesi üretmiş olur. Derleyici, yahut sözel tarih öğrencisi, yahut sözel tarih araştırmacısı, sahada kendini yetiştirmiş özel bir sözel tarih anlatıcısı yerine, her kişinin bir sözel tarih anlatıcısı olduğunu düşünerek hareket edecek ve herkesten bazen aynı konu/ olay veya kişi üzerinde sözel tarih metinleri/belgeleri tespit etmeye çalışacaktır.

Bir Bireyin Tarihinin Oluşturulması Üzerine

Şimdi, yukarıda sözünü ettiğim açıdan 'Kamanlı Mendoğ'un tarihini ihtiva eden sözel tarih metnine birlikte göz atalım ve ardından bu metnin taşıdığı bilgilerin tarihçilik açısından ne tür özellikler taşıdığını açıklamaya çalışalım. Ama bu arada, Kamanlı Mendoğ'un tarihini bize anlatan sözel tarih metnine geçmeden önce, bu metnin doğuşundan, daha doğrusu sözel metin haline dönüşmesinden kısaca söz edelim, derim. Bir bakıma bu da bir sözel tarih metninin sözel tarihi niteliğindedir.

Bir gün, bölüm kitaplığında hem bir şeyler okuyor, hem de bölüm hizmetlisi Mustafa Yalçın ile oradan buradan sohbet ediyordum. Söz döndü dolaştı, ilginç insan tipleri üzerine geldi. Mustafa Bey bana, köylerinde yaşamış ve yaptığı tuhaf işlerle herkesin hafızasında yer etmiş bu 'Kamanlı Mendoğ'dan söz etti. Anlattığı bir kısım olaylar ilgimi çekti ve bana bu adamın baştan sona hayat hikâyesini anlatabilir misin, dedim. "Ben o kadarını bilemem ama, bize babam anlatırdı, köy odasında bazen söz edilirdi, bunlar benim duyduklarım. Ama babam bilir, isterseniz ona sorayım, o anlatsın" dedi. Ben de, o anlatsın, peki ama, sen de onun anlattığı

gibi bir kâğıda onları bana yazar mısın? Hiç değiştirmeden ve aksanına hiç dokunmadan bu işi yapacaksın, yapabilir misin, dedim. Kendisi, liseyi dışardan bitirmeye azimli bir insandı. "Peki, öyle yaparım hocam" dedi. Öyle de yaptı. Birkaç gün geçtikten sonra, elinde dört-beş çizgili dosya kâğıdını yazılmış olarak getirdi. "Babam anlatırken, dediğiniz gibi yazdım. Anlaşılmayan yer olursa yine sorayım" dedi.

"Kamanlı Mendoğ" yaşadığı ve öldüğü Kutludüğün köyüne büyük bir maceradan sonra gelmiş, tarihini tamamlayıp ahrete göç etmiştir. Ankara'nın Elmadağı eteklerinde kurulu köylerden Kutludüğün köyünde yaşayan ve onu yakından tanıyan Mehmet Yalçın adlı köylüsü ise, 'Kamanlı Mendoğ' ile ilgili sözel hafızasında muhafaza ettiği bilgileri bir araya getirerek anlatmış, onun sözel tarihini yaratmış, sözel metne/belgeye dönüştürmüştür. Bu yazının yazarı, hem oğluna ve hem de bu metni sözel ortam yaratıcılığına uygun biçimde yaratan sözel tarih anlatıcısı babaya müteşekkirdir. Bunları burada ifade ettikten sonra, şimdi sözel tarih belgemiz 'Kamanlı Mendoğ' sözel metnine dönebiliriz.

II. Sözel Tarih Açısından Kamanlı Mendoğ'un Tarihi

Sözel Tarih Belgesi: Kamanlı Mendoğ [doğum tarihi ve yeri: Kaman, 1907-ölüm tarihi ve yeri: Kutludüğün/Ankara 1964]

Sözel Tarih anlatıcısı: Mehmet Yalçın / Ankara, Kutludüğün köyü sakini, ilkokul mezunu, 64 yaşında.

Sözel Tarih Belgesini yazıya alan: Mustafa Yalçın / Kutludüğün köyü sakini, sözel tarih anlatıcısının oğlu. Okuma/yazması var, lise mezunu, memur.

Kırşehirin Kaman ilçesinde oturan bir ailenin çocuğu Mendoğ ['un hikâyesi şöyledir:]. Ailede baba ölünce Mendoğ garip kalır. Anası biraz [evde] durusa da yoklukdan dolayı tekrar kocaya varır. Vardığı kocası yanında [Mendoğ] biraz dursa da sürekli [üvey baba] çocuğa ters davranır. Yanında kalmasını istemez. Bu sıkıntılara gel git Mendoğ dayanamaz. Ve burdan ayrılıp [Mendoğ] Ankara'ya gitmek ister. Fakat maddi yünden [Mendoğ] Ankara'ya gidemez. Bir gün konar göçer kervan [köye] gelir. Ve bunların [Mendoğ] Ankara'ya gideceklerini öğrenir. [Mendoğ da] bunlara gatlır.

[Mendoğ, kervan ile bilece] Ankara'nın Samanpazarındaki hanlar[ın]a gelirler. Mendoğ [=MemduhlMenduh] burada tanıştığı han sahibinden iş ister. Handa yamak olarak çalışır. Gel git zaman olur, epey vakit geçer.

** Bu araştırma ağız çalışması olmadığından dolayı örnek verilen metin, sadece bir belge niteliğinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle de, metin üzerinde ağız özellikleri gösterilmemiştir.

SÖZEL TARİH BELGESİ: SÖZEL TARİH METİNLERİ

Ankara'nın Kutludüğün köyünden Saraç oğullarından Halil isimli [bir] ağanın oğlu sürekli ihtiyaç görmek için Samanpazarına [gelir] gider ve bu [Samanpazarı] hanlarında kalır[mış]. Çünkü o hanlarda eskiden düğün, saban, kağı [ve] yayık türü eşyalar Kızılcahamam tarafından getirilip orda satılmış. Mendoğ, [hana] gelip gittikçe Saracoğun Halil'e ilgi gösterirmiş. Atını yemler, [Mendoğ] ona hürmet gösterirmiş.

Bir gün Halil:- Mendo, seni ben gelersen köye götürüyün, orda bana çoban ol. Koyunları, kuzuları güdersin diye teklif etmiş. Mendoğ bu teklifi memnuniyetle kabul etmiş ve han[cıdan] Saracoğun Halil [izin istemiş]. [Mendoğ, hancıdan helallaşmış, köye gitmesine izin vermiş]. O akşam [bunlar] handan ayrılıp köyün yolunu tutmuşlar.

Kutludüğün'e geldiğinde Mendoğ on yaş civarında imiş. Saracoğullarında [Mendoğ] on yıl çobanlık yapmış ve askerlik vakti gelmiş. Askere gidip geldikten sonra da bu Saraçoğullarında çobanlık ve tarla işlerinde çalışarak aileden birisi olmuş Ağası Ahmet: -Mendoğ, askerliği yapdın geldin, eh artık seni evereceğin teklifini, getirmiş. Mendoğ bu teklife ne desin, elbet he demiş.

Artık [köyde] Mendoğa uygun bir kız aramaya başlamışlar. Köyde [eskilerde] köy odaları olurmuş. Bu odalarda köylüler toplar eğlenilmiş. Orda Saracoğun Ahmede teklif getirmişler: - Ahmed Ağa, Şaban Ağanın kızı Şeker Mendoğa uygun. Onu iste, demişler. Köylülerin bu teklifini Ahmed Ağa kabul etmiş.

Ahmed Ağa [eve gelip] Mendoğa danışmış, o da kabul etmiş. Saracoğun Ahmet Ağa Şaban Ağanın kızına dünür olur. Eskiden üç gün dünür gidilirmiş adetlere göre üç akşam üst üste dünür gidilirmiş. Dünür gitme işi bitmiş, Şaban Ağa da kızını Mendoğa vermiş.

Mendoğ artık nişanlıdır. Şeker [kız] 6 ay süre nişanlı kalırlar. Altı ay sonunda düğün hazırlıkları başlar. Ahmet Ağa bütün düğün masraflarını karşılamaktadır. Düğün üç gün sürer. Cuma, Cumaertesi ve pazar. Pazar günü öğleden sonra gelin kız, düğün alayı ile kız evinden atla [Mendoğun yanına] getirilir. Gerdeğe sokup evlendirirler.

Mendoğ düğünden sonra da Saracoğun Ahmette çalışır. Onun hayvanlarına bakar ve tarlalarında çalışır. Aradan geçen [bu] süre zarfında [Mendoğun ve karısı Şekerin] yiyeceğini giyeceğini Ahmed Ağa karşılar. Mendoğun iki yıl sonra bir oğlu olur. Adını Ali İhsan korlar.

Bu zaman içinde Mendoğun kaynatası Şaban Ağa hastalanır ve vefat eder. Şaban Ağanın çocukları arasında mirası pay edilir. Mendoğa da eşi tarafından epey miras kalır. Mendoğ [bu durumda] Saracoğun Ahmetten ayrılır ve kendi başına tarlalarını ekmeye başlar.

[Mendoğa] aynı zamanda kayın babadan büyük baş ve küçük baş hayvan da miras düşmüş. Mendoğun maddi durumu hayli düzelmiştir. [Bu arada]

DURSUN YILDIRIM

Mendoğun ikinci çocuğu olmuştur. Mendoğ bu çocuğun adını Nadir koyar.

Mendoğ mutlu bir hayat sürmektedir. Bir yıl sonra bir kızı olur. Kızının ismini Hayriye koyar. Mendoğla Şeker arasında mutlu bir hayat sürerler. Fakat bir gün Şeker hastalanır ve vefat eder. Mendoğ üç çocukla kalır. Çocukların yaşları hayli küçüktür. Aradan bir yıl geçer.

Mendoğ yeniden evlenmek ister. Fakat köyde kendine müsait bir eş bulamaz. Köyde üç çocuklu Mendoğa kimse varmaz. Mendoğ da başka köylerden kendine uygun kız, eş aramaya başlar. [Sonunda] kendi memleketi olan Kaman ilçesine bağlı Deller Köyünde bir kıza talip olur, dünürücü olur. Kız Mendoğa varmağa, üç çocuğunu kabul etmeğe razı olur.

Düğün hazırlıkları başlar. Köylünün yardımlaşmasıyla düğün yapılır, Mendoğ evlenir. Köye gelin gelen kıza köylüler 'Deller Kızı' diye hitap etmektedir Asıl ismi Kezbandır.

Mendoğun tarlalarının büyük bölümü Kartallı denilen mevkedir. Mendoğ bu bölgede yayla kurar, burda kalır, çifçilik yapar, hayvanlarını da bu bölgede otlatır. Tarlaların bulunduğu bu yer [köye göre] yüksek bir bölgedir.

Mendoğ çifçilikle geçimini sürdürmektedir. Eşi[nin] çifçilikte pek gözü yoktur. Mendoğ, [Kutludüğün köyünün] Kartallı mevkiyindeki tarlasını bi yıl yine buğday ekmiş. [Mendoğ, vakti gelince tarlada] tek başına başakları orakla biçmektedir. Eşi[nin] çifçilikte gözü olmadığından pek yardımı olmayomuş. Mendoğ tek başına tarlalarını ekip, vakti gelince de orak ile biçer. Yalnız başına tarladaki başsakları oraklamaya başlar. Tek orakla bir insan ne kadar oraklayabilir. O yıl da kış erken bastırır ve kar yağar.

[Vaziyet böyle olunca Mendoğ] bütün tarlayı tek başına oraklamaya başlar. Aradan zaman geçer Diğer köylüler tarlalarını kaldırırlar, düğenle sürer, savırur, kış hazırlığını bitirirler. Kışlık yiyeceklerini ambara koyarlar ve bu arada da yine kar yağar.

Köyün erkekleri köy odalarında toplanırlar. Birez sohbet ederler. Genelde sohbetler tarla ve mahsülle ilgilidir. Köylüler bu sohbetlerde birbirlerine sorarlar: yahu Ahmed Ağa, Mehmed Ağa bu sene felanca tarladan ne kadar mahsul aldın diye, böyle birbirlerine sorarlar.

O yine köy odasına toplaşınca yine birbirlerine sorarlar. Bu sene kaç yarım buğday mahsul kaldırdın, diye. O ona sorar, o ona. Konuşma epey böyle sürer ve birisi Mendoğun [orda] olmadığını fark eder ve sorar: -Yav Mendoğ nerede, görünmüyor, gören bilen var mı? Herkes birbirine bakar. Ordan kır bekçisi: -Ben Mendoğu iki gün önce gördüm. Onun daha biçecek biçilecek ekini var. Tek başına orakla biçiyor, der.

Köylüler hemen harekete geçer, tellal çağrılır. Tellal da: Haydi komşular Allah rızası için ekin biçmeye, Mendoğ dağda kalmış, yardıma diye. Köylüler

SÖZEL TARİH BELGESİ: SÖZEL TARİH METİNLERİ

kağnı, eşek, at arabası, insan gücüyle, otuz kadar kağnı ve altmış yetmiş kişilik insan yardımı koşmuşlar. Konvoy halinde yola çıkallar. Dağdaki tarlanın rakımı yüksek olduğundan oralara kar daha da fazla yağmıştır. Tarlanın bulunduğu mevkiye Kartallı denilmekte.

Köylüler bu mevkiye vardıklarında baksalarki Mendoğ iki çocuk bir kendi orda küçük bir mağrada pineklemiş durullar. Köylüler hemen kalabalıkca karın altındağı başakları orakla biçip üzerlerindeki gar/an çırpıp çırpıp kağnılara, at arabalarına yüklemişler ve köyün yolunu tutmuşlar. Köyün kenarında Tepe Harmanı denilen yere başakları yıkıp dökmüşler. Onlar orda kuruduktan sonra düğenle sürüp rüzgarda savurduktan sonra samandan deneyi yani buğdayı ayırmışlar ve Mendoğun evine koymuşlar.

Köylüler ekini götürüp Mendoğun evine koymuşlar ama köydeki kadınlar da Mendoğun ve Deller Kızı gelinin bu işlerini görüp mani yağmışlar. Mendoğ için köy kadınlarının yağdığı maniler şöyle:

1. Papatyalar açıyo

Deller Kızı kaçıyo

Kamandan gelen Mendoğ

Daha ekin biçiyö

2. Kapaklıda malları

Kartallıda harmanı

Kamandan gelen Mendoğ

Köyden bulur dermanı

Mendoğ, karısı ve çocukları, [o kış] ekini [komşularının yardımı ile] kaldırıp kışa selamete girer. Mendoğun hayatı bundan sonra da buna benzer olaylar ile sürmüştür. Bu hadiselerden birisi de, Mendoğun dana yakma işidir.

Mendoğ bir kış bakmış hayvanlar bitlenmiş, pirenmiş, hasta. İlaçlamış ama bir dananın kiler ölmemiş. Danayı ahırın önüne çıkarmış ve haşarat ölsün diye dananın her tarafını gazyağı ile ilaçlar. Gaz yağından bitlerin, pirelerin, cümle haşaratın ölmediğini görür. [Mendoğ bu duruma] sinirlenir. Danayı kiprit çakıp yakar, [gaz yağı alev alır] Dana yanarak kaçmaya başlar. O sırada köyde düğün vardır.

Dana yanarak düğün alayının içine dalar. O anda düğün alayındaki insanlar bağrışarak danayı yakalamaya koşurlar. Ve danayı [o anda

DURSUN YILDIRIM

buldukları] bez, pala ve kut [ile üstüne] kapatarak söndürürler. Köylüler [yanan dananın ardından gelen] Mendoğa kızarlar. Danayı neye yakıyon derler. Mendoğ da köylülere, düğün alayındakilere, danada bit, pire, haşarat vardı, onları öldürmek için gaz yağı ile ilaçladım. Bir tesiri olmadı. Ben de kızdım, ateşledim, der.

Bazı kişiler, Mendoğun bu işine mani yakmışlar, köyde söylerler:

davul dom dom idiyo

davul nere gidiyo

a kör olası Mendoğ

dana yanıp gidiyo

Mendoğun hayatı bundan sonra da [böyle] sürmüştür. Sonraki eşi Deller Kızı'ndan da bir oğlu ve bir kızı olmuş. Ahmet ve Kezban adları. Mendoğ, [çocukları ile birlikte] karısı [Deller Kız] ile, selametle güzel bir hayat sürer ta ki 1964 yılına kadar. Kaman'da 1907 yılında doğan Mendoğ, 1964 yılında Kutludüğün köyünde süren hayatını tamamlar, bu dünyadan ayrılır. Deller Kızı eşi, uzun bir süre daha çocukları yanında ömür sürdü ve 1993 yılında öldü. Oğullarından Ahmet, 1999 yılında kalp krizinden öldü. Çocuklarından Ali İhsan ve Hayriye hayattadır.

III. Sözel Tarih Belgesinin Değerlendirilmesi

Kamanlı Mendoğ Belgesinin Değeri

Sözel tarihçiliğin yukarıda verilen belge türünden sözel metinleri her şehirde, her kasabada ve her köyde yaşanır, anlatılır. Bireylerin tarihinden hatırlananlar ile bu tür metinler inşa edilir. Anlatılır, kalan sözel hafızada muhafaza edilir, anlatılmaz ise, zamanla silinir, kaybolur. Bunları toplayıp bir araya getirmek, tespit ederken zamanın şartları içinde sözel metinde, yukarıda verilen sözel belgede olduğu gibi, hayatın çeşitli yönlerini yansıtan bilgileri ve tasvirleri de dışarıda tutmamak gerekir.

Bireyin tarihi içinde, onun hayatına bağlı olaylar nedeniyle sözel metinde yer alan bu unsurlar, hem bireyin tarihini, hem de toplumun hangi düzeyde bir hayat tarzına sahip olduğunu anlatır. Dolayısıyla, bireyin tarihi aynı zamanda toplumun tarihinin de bir parçası, bir tamamlayıcısı, hatta bir tarih taşıyıcısıdır. Salt bireyin, yahut salt toplum tarihi açısından bu sözel metinler, yahut sözel tarih belgeleri bize neler anlatırlar, sorusuna bulacağımız cevaplar, aynı zamanda onların tarihçilik

açısından işlevlerine ışık tutacaktır, sanırım. Şimdi, bu açıdan ve yukarıdan buraya kadar söylediklerimiz çerçevesinde 'Kamanlı Mendoğ'un hayatı etrafında oluşturulan ve anlatılan sözel tarih belgesi bir sözel metine bir bakalım. Belgeyi önce bireyin tarihi açısından gözden geçirelim, istiyorum.

Bireyin Tarihi Açısından Sözel Tarih Belgesi ve Sözel Tarihi

Sözel tarih belgesi olma açısından Kamanlı Mendoğ'un hayat macerası üzerine oluşan sözel metne baktığımızda, onun yaşadığı hayatı, bu hayatın hatırlanan, sözel hafızada kalan tarihini öğrenmiş oluruz. Kamanlı Mendoğ'un sözel hafızada kalan ve sözel tarih belgesine dönüştürülen bireysel tarihine baktığımızda, kendisiyle ilgili bilgiler öğreniriz. Bunlar, onun hayatının önemli dönemeçleri hakkında bizi aydınlatır. Onun, yaşadığı toplum içinde nasıl bir yere sahip olduğunu anlarız. Şahsiyetini oluşturan şartları ve özellikleri tespit ederiz. Fakat, bunu, sadece, elimizde bulunan sözel belgenin veya belgelerin verdiği bilgiler çerçevesinde yapabiliriz. Dolayısıyla, sadece bir sözel tarihçinin bir kişi hakkında verdiği bilgilerin doğruluğu, yanlışlığı sadece bir sözel tarih belgesi üzerinden ileri sürülemez.

Belgeyi oluşturan sözel tarih anlatıcısının Kamanlı Mendoğ'a bakış açısı burada önemlidir. Çünkü o bakış açısı ile bu sözel metin ortaya çıkmıştır. Acaba, sözel tarihi bu metin ile öğrendiğimiz Kamanlı Mendoğ, gerçekten belgemizin ifade ettiği özelliklere sahip bir şahsiyet miydi? Gerçekten kahramanımızın tarihi, bu belgenin anlattıklarından ibaret midir? Bunun böyle olup olmadığını, yeni sözel belgeler ile tamamlamaya çalışabiliriz.

Bireyin tarihi için değişik kişilerden edinilecek yeni sözel tarih belgeleri, şüphesiz birbirine benzer bilgiler verebileceği gibi, birbirinden farklı bilgiler de ortaya çıkarabilir. Hatta her biri, ötekilerin ihtiva etmediği kimi bilgileri de ortaya çıkarmış olabilir. Bütün bu bilgiler, yine de kahramanımızın hayat tarihini tam olarak bize yansıtmaya şansına sahip olamaz. Fakat bilinenlerden, sözel hafızalarda kalan ve sözel metne dönüştürülen olaylardan mürekkep bir bireysel tarih ortaya çıkmış olacaktır.

Tabii, bu tarih de, söz konusu sözel tarih belgelerinin denetlenmesi sonunda ortaya çıkacak ve güvenilir kabul edilecek bilgiler ışığında inşa edilecektir. Bu açıdan baktığımızda, burada biz, Kamanlı Mendoğ'un bir tarihini yazma şansına sahip olmadığımızı söylemeliyim.

Elimizde, onun hayatını anlatan birden fazla sözel tarih belgesi bulunmamaktadır. Bu durumda ne yapılabilir? Tek bir belge ile, sadece o belgenin bireyin tarihi hakkında verdiği bilgiler, ihtiyat payı bırakılarak gözden geçirilebilir, hayatında gerçekleşen önemli dönemeçler var ise, bunlar tespit edilip okuyucuya

sunulabilir. Dolayısıyla, elimizde bulunan bu tek sözel tarih belgesine de, bireyin tarihi açısından bakıldığında burada tek tarih belgesi işlemleri yapılmaya çalışılacaktır.

Kamanlı Mendoğ'un Hayatında Önemli Dönemeçler

Kamanlı Mendoğ, sözel tarih belgesi metinden anlaşılacağı üzere, 1907 yılında Kırşehir'in Kaman kazasında yaşayan fakir bir ailenin çocuğudur. Asıl adı Memduh'tur ama köylüler kendisini Mendoğ diye çağırırlarmış ve adı böyle kalmış. Kutludüğün köyünde ise, lakabı Kamanlı Mendoğ olmuş.

Mendoğ'un hayatında yer alan temel olaylara baktığımız zaman bunların önemli bir kısmının masalarda ve hikâyelerde rastlayabileceğimiz ana motiflerden oluştuğu görülür. Yetim kalışı, üvey baba zulmü görmesi, evden kaçması, kervana katılıp gitmesi, gittiği yerde iş bulması, derviş misal bir kişiye rastlaması, onunla yoldaşlığı, evlendirilmesi, miras ile zengin olması ve mutlu bir hayat geçirmesi, Kamanlı Mendoğ'u karşımıza bir gerçek masal kahramanı gibi çıkarır. Fakat, bu masal kahramanı değil, toplumumuzda yaşamış bir gerçek şahsiyettir.

Belki burada şöyle bir soru sorulabilir: Şaşırtıcı olan, bu motiflerin Kamanlı Mendoğ'un hayat tarihinde yer alması mıdır, yoksa masalların bu tarz gerçek motiflerle süslenip zengin hayallerle örülüp karşımıza çıkarılmış olması mıdır? Herhalde bu sorunun cevabı ikincisi olmalıdır. Yâni, masalların bu tarz gerçek motifler ile örülüp zengin hayaller ile süslenip metinleştirilmesi, diyebilirim. Kahramanın hayatında yer alan, tarihinde iz bırakan bir yönü de, ömür boyu insanları şaşırtan tuhaflıklar yapmasıdır. O, bu bakımdan da, masal kahramanlarımızdan Kel Oğlan'ı hatırlatır. Dolayısıyla Kamanlı Mendoğ'un tarihinde yer alan dönemeçlere ve şahsiyetini yansıtan tuhaflıklara bu açıdan da bakılabilir. Hayalî [fictive] metinler ile, gerçek kişilerin hayatını anlatan yazılı veya sözel metinlerde yer alan olayların çakışması, yahut örtüşmesi de araştırılabilir ve tahmin ediyorum ilginç bulgulara da ulaşılabilir.

Şimdi, bu tespitleri bir yana bırakıp sözel belgemizde yer alan Kamanlı Mendoğ'un hayatına dönelim ve onun tarihinde yer alan dönemeçlerin ve dönemlerin özelliklerine tekrar dönüp bakmaya devam edelim. Bakalım bu açıdan da söylediklerimizde bir haklılık payı var mıdır?

Kamanlı Mendoğ'un babası, onun erken yaşlarında ölür. Anası yeniden evlenmek mecburiyetinde kalır. Üvey baba, Mendoğ'u kabullenmez ve kötü davranır. Bu yüzden Mendoğ, Kaman'dan Ankara'ya kaçıp gitmeyi düşünür. Mendoğ, köye gelen bir kervana katılarak bu düşüncesini gerçekleştirir. Masal metinlerinde rastlanan başlangıç motifleri ile burada bir örtüşme göze çarpar. Tabii bütün masalarda bu motif yer almaz ama, bir çoğunda rastlanır bir motiftir. Fakat,

burada o, kahramanımızın yaşadığı bir gerçek durumu ifade eden motiftir.

Mendoğ'un sığındığı ve yola çıktığı kervan gelir, bir gün, Ankara'nın Samanpazarı hanlarına konar. Mendoğ, han sahibinden iş ister ve ona yamak olur. Kervan motifi de, masal ve hikâyelerde sıkça rastlanılır bir motiftir.

Hana gelip giden müşterilerden biri de Kutludüğün köyünde oturan Saraçoğlu Halil Bey'dir. Halil Bey, çocuğun halini, tavrını beğenir ve onu yanına alıp köye götürmek, koyunlarına, mallarına çoban yapmak ister. Mendoğ da bu teklifi kabul edip on yaşları civarında iken Kutludüğün'e gelir. Saraçoğlu Halil Beyin yanında çobanlık eder. Han sahibinin iyi yürekli bir insan olması, kahramanımızın önüne derviş misal Saraçoğlu Halil gibi bir kurtarıcının çıkması da, yine masal ve hikâye metinlerinde karşılaştığımız motifler sırasında yer alır.

Mendoğ'un on yıl çobanlık ettikten sonra yaşı gelir, askere gider, bitirir ve köye döner. Halil bey onu evlendirmek ister. Uygun bir kız aranır. Sonunda Şaban Ağa'nın kızı Şeker gelin adayı seçilir ve Mendoğ ile evlendirilir. Bu evlilikten Mendoğ'un üç çocuğu olur. Ama yine Saraçoğlu'nun tarlalarında çalışır, hayvanlarına bakmaya devam eder. Derviş misal Saraçoğlu Halil'in eliyle evlendirilmesi de masallara uygun bir motiftir.

Kayın atası Şaban Ağa bir gün ölür. Eşi yoluyla Mendoğ'a yüklüce bir miras payı düşer. Tarlaları vardır, koyun ve mal cinsinden artık sürü sahibidir. Saraçoğlu'ndan artık ayrılır, kendi işlerine bakar. Beklenmedik biçimde kahramanın bir anda fakirlikten, yokluktan kurtulup zengin olması da, masal ve hikâye motifleri cümlesindedir. Miras yoluyla zengin olma böyle bir motiftir.

Bir gün karısı Şeker Hanım hastalanır ve ölür. Mendoğ üç çocuk ile kalır ve bunlar küçüktür. Yeniden evlenmek ister ama, ne köyden, ne öte beriden üç çocuklu Mendoğ'a kimse varmak istemez. Bu da masallarda sınav motiflerine benzer sanırım. Kahraman aranır, her tarafa bakar, meğer aradığı kendi memleketinde imiş. O da Deller Köyü'ne geri dönüp yeni bir kız bulur, alır ve Kutludüğün köyüne getirir ve evlenir, rahata kavuşur.

Mendoğ, geri memleketine dönüp Deller Köyü'nden kendine eş seçtiği bir kız, çocuklara bakar ama, tarla tapandan uzak durur, Mendoğ'a bu konuda pek yardımcı olmaz. Köyün kadınları da, onun bu tavrından pek hoşlanmaz. Köyde adı söylenmez, kendisi 'Deller Kızı' diye çağrılır. Ama bu eşiyile de Mendoğ mutlu bir hayat sürmekte, tek başına çalışmaktan şikâyet etmemektedir. Deller Kızı'ndan da Mendoğ'un iki çocuğu olmuş ve 1964 yılında, bu mesut hayat sona ermiş, eşi çocuklarla kalmış. Mendoğ, vefat etmiş. Bu kısım da, masallarda gördüğümüz 'onlar ermiş muradına, biz çikalım kerevetine' tekerlemesine benzer bir mutlulukla sona ermektedir.

Şimdi de, Mendoğ'un yaptığı tuhaf işlere, köylülerin zihninde iz bırakan

olaylara dönelim. Mendoğ'un şahsiyetini ortaya çıkaran, saflığını ve bilgisizliğini gösteren iki örnek sözel tarih belgesi metnimizde yer almaktadır. Bunlardan ilkinde onun saflığı ve gayreti göze çarpar. Bu örnekte kendi işini, karısı yardım etmese bile, kimseyi yardıma çağırmadan görmeğe çalıştığı görülür. İkinci örnekte, 'danayı yakma' olayında, saflığı yanı sıra, bilgisizliği de önemli rol oynar.

Köylülere göre Mendoğ'un yaptığı bu işler çok tuhaftır. Mendoğ'un bu saflığı ve bilgisizliği ile yaptığı işler, köylülerin alışık olduğu tarzlara aykırı düşmektedir. Böyle de olsa, ona herkes köyün garibi gözüyle bakmaktadır. Köylüler tarafından bu haliyle de sevimli bir insan, olmadığı zaman eksikliği duyulan bir insandır. Bu yüzden köyde herkesin ilgisini üzerine toplamaktadır. Sözel tarih anlatıcısının onunla ilgili yarattığı sözel tarih belgesinde yer alan ifadesine bakacak olursak, Mendoğ'un hayatı Kutludüğün'de tuhafliklar ile tamamlanmıştır. Fakat bu olaylar hafızalarda kalmış ve sözel belgede de yerini almıştır.

Şüphesiz, sözel hafızalarda Mendoğ'un başından geçen olayların yer etmesinde, 'uzaktan gelen bir garip çocuk' olmasının da bir payı vardır. Köylüler arasında o, hep 'Kamanlı Mendoğ' kalmış ve on yaşından ölünceye kadar hep aynı köyde olmasına rağmen bir türlü Kutludüğün köylüsü diye anılmamıştır.⁹

Şimdi yukarda sözünü ettiğimiz Kamanlı Mendoğ'a ait iki örnek olayda kahramanımızı görelim:

I. Ekin Biçme Olayı ve Kışın Erken Bastırması

Mendoğ'a eski karısından miras düşen tarlaların büyük kısmı Kutludüğün köyünün Kartallı ve Kapaklı denilen yüksek mevkiilerinde bulunmaktadır. Kışa kadar mallarını, sürülerini Kapaklı'da bakıyor, Kartallı mevkiinde de tarlalarını ekip biçiyor. Bir kış erken gelmiş ve bu bölgeye de kar vurmuş, ekin kar altında kalmış. Mendoğ tek başına ekini kar altından kaldırıp biçmeye çalışıyormuş ve yeni karısı yardım etmiyormuş. Köylüler işlerini bitirip köy odasında Mendoğ'u göremeyince kır bekçisine sormuşlar. O da durumu anlatmış. Köylü kalkıp gitmiş, ekini biçip köye getirmiş, harmanı yapıp evine yığmış. Köy kadınları, karısına kızıp Mendoğ'a mani yakmışlar. Bu maniler bugün de köylülerin dilinde söylenip durmuş.

⁹ Kamanlı Mendoğ'un sözel tarih belgesi metninde yer alan motifler ile, hikâye ve masal motifleri arasında ilginç benzerlik vardır. Masal ve hikâye motifleri için şu çalışmalardan istifade edilebilir: Vladimir Propp, *Morphology of the Folktales*. Indiana University Press, Bloomington, 1958; Stith Thompson, *The Folktale*. New York, 1946; *Motif-Index of Folk-Literature*. Bloomington, Indiana University Press, 6 vols. 1955; U.Günay, *Elazığ Masalları*, Ankara, 1975; S. Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları*, Ankara, 1973; F. Türkmen, *Aşık Garip*, Ankara, 1974; Ali B. Alptekin, *Türk Halk Hââyelerinin Motif Yapısı*. Ankara, 1997.

2. Dana Yakma Olayı

Dana yakma olayı da, Mendoğ'un saflığını ve bilgisizliğini ortaya çıkaran bir tuhafliktır. Ahırda yatan mallar bitlenir, pirelenir, haşarat sarar. Mendoğ, kendi aklına göre bunları gaz yağı ile ilaçlayıp haşaratı öldürmek ister. Bir danayı ahırdan çıkarıp bakar ki, haşaratın hiç biri ölmemiş; kızar, danayı haşarat ölsün kibrit çakıp diye yakar. Tesadüf düğün varmış, düğün alayı danayı yanmaktan kurtarır.

Büyük sıkıntılar çekmiş bir çocuğun kendi başına Ankara'ya kalkıp gelmesi, köyünü terk etmek zorunda kalması, yeni bir hayat kurması çok önemli bir başarıdır. Hayatın yükü omuzlara erken çökmüş, okuma imkânı bulamamıştır. Ama, yine de şansı, dürüstlüğü ve çalışkanlığı, bahtının açılmasına fırsat vermiştir. Doğru insanlarla karşılaşmış ve her şeye rağmen güzel ve mutlu bir ömür tüketmeyi becermiştir. Bu ülkede, Mendoğ gibi ızdırap ve çile çekmiş ve hayata atılmış sayısız insan vardır. Onların da her biri, yaptıkları meşakkatli mücadelelerden sonra güzel bir hayat kurmayı başarmıştır. Kamanlı Mendoğ onlardan sadece biridir.

Kamanlı Mendoğ, geldiği ve aralarında ömür sürdüğü Kutludüğün köylülerinin sözel hafızasında, yaptığı tuhafliklar ile, bugün de yaşamayı yine sürdürmektedir. Yeryüzünde hatırlanmaktan, anılmaktan daha güzel ne olabilir? Kamanlı Mendoğ, yaşadığı hayat ile bunu da başarmıştır. Sözel ortam yaratıcılığında mani yakıcı köy kadınları yaşarken kendisi için bir çok mani yakmıştır. Bu maniler, bugün dilden dile doluşmakta ve hatırlanmaktadır. Mendoğ, türkülerle dillerde, yaptıkları ve yaşadıkları ile hafızalarda, hatıralarla gönüllerde yer tutmuştur. Kutludüğün köylüleri arasında, bu dünyada yine Mendoğ yaşamaktadır. O, bir bakıma, köyün tarihinin ölümsüzleri arasına karışmıştır.

Bu dünyadan ayrılanların böyle bir iz bırakması, insanın beşeri ölümden sonra da bu dünyada yaşaması, tarihinin devam etmesi değil midir? Kamanlı Mendoğ, Kırşehir'in Kaman kazasından olsa bile Kutludüğün köyünün tarihinde yer almış bir şahsiyettir. Mendoğ'un tarihi, Kutludüğün köyünün tarihinde; Kutludüğün köyü tarihi, Kamanlı Mendoğ'un tarihinde anlatılmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla, o, girişmiş olduğu hayat mücadelesinden başarıyla çıkmış, arkasında kendinden söz edilecek işler bırakmış, başarmış bir insandır.

Kamanlı Mendoğ ile ilgili elimizdeki tek sözel tarih belgesi, bize, onun hayatında yer alan yukarıda belirtilen önemli dönemeçleri ve dönemleri açıklıyor. Fakat, başta da belirtildiği gibi, bu belge onun tarihinin tamamını açıklamıyor, sadece bir kısmına ışık tutuyor. Bu bilgiler, onun hayatı, hayatının tarihi bundan ibarettir dememize yetmez. Ama bu belge ile öğrendiklerimiz onun tarihinin kimi parçaları, yaşanmış hayat levhalarıdır, kaydını ihtiyatla düşme hakkını bize tanır ta ki, tekzip edici yeni bir belge ortaya çıkıncaya kadar.

Teyid edici yeni sözel tarih belgelerine erişilir ise, elimizdeki bilgiler güven verici, güvenilir birey tarihi bilgilerine dönüşmüş olur. Belgelerin artması ise, sözel tarih belgeleri ile sözel birey tarihi yazacak tarihçiye, daha güvenli hareket etme, birey tarihi ortaya çıkarma fırsatı verecektir.

Tabii, bireyin sözel tarihi kadar, yazılı belgelerin de kullanılacağı birey tarihi önemlidir. Birey tarihi derken, sözel ve yazılı tarih belgelerinin birlikte kullanıldığı bir tarihçilikten ve tarih yazımından söz ettiğim açıktır.

Bireysel Sözel Tarih Belgelerinin Toplum Tarihine Kazandırabileceği Bilgiler

Bireyin hayat macerasını ortaya koyan sözel tarih belgeleri veya sözel metinler, aynı zamanda toplum hayatını yakından ilgilendiren kimi bilgileri de beraberlerinde taşıyabilirler. Sonuçta birey, toplumun bir üyesi ve onunla gelişip büyüyen ve hayatını sürdüren bir varlıktır. Her faaliyetin içinde üstüne düşen rol çerçevesinde yer almaktadır. Yaşadığı zaman dilimi itibariyle, ötekiler gibi, toplumu için bir tanık konumundadır. Rolüne, kapasitesine, yeteneğine göre toplumda bir yeri ve işlevi vardır. Bireyler ile ilişkilerine göre kimliği, kişiliği muayyen bir çerçeve içine oturmuştur ve bu çerçeve içinde toplumda itibar görmektedir. İşte bu bireyin sözel tarihinden söz edilirken ister istemez yaşadığı zamanın kimi toplum faaliyetleri de, onun tarihine tabii olarak karışır.

Kamanlı Mendoğ'un sözel tarihine ışık tutan elimizdeki sözel tarih belgesine baktığımız zaman, bu dediklerimizi teyid edici bilgilerle karşılarız. Bunlar, siyasi tarihe, sosyal tarihe, yaşadığı dönemin ticaret ve ulaşım durumlarına ışık tutan bilgiler olarak kümelenmektedir. Yaşanmış bir zaman dilimi içindeki ülke resmini anlamamıza bu bilgiler yardımcı olabilir. Mendoğ'un hayatından kesitler yansıtan sözel tarih belgesi, bu niteliklere sahip bir belge hüviyetindedir. Belgeyi bu gözle ele alıp incelediğimizde karşımıza aşağıdaki tablolar çıkmaktadır.

Mendoğ'un doğduğu 1907 yılı, Osmanlı Hanedanlığı yönetimindeki Önyasya Türk imparatorluk devletinin ateş çemberinden geçmeğe çalıştığı yıllardır. Onun doğduğu yılın ardından devlete isyan edip dağa çıkanlar, devletin yönetim yapısını değişime zorlarlar ve II. Meşrutiyet yönetiminin kurulmasını sağlarlar. Bu yıllar, köylerin ve kasabaların, imparatorluk gibi yokluk ve çaresizlik içinde kıvrılarak yaşamaya çalıştığı yıllardır. II. Meşrutiyet, bunları durduramadığı gibi, ülkeyi yangın yerine çevirecek zamansız savaflara sürükler. Balkan Harpleri, Rumeli ve Balkanlarda Türklerin katliamlara, ağır göçlere uğramasına yol açar. Bu yıllar, Balkanlarda soykırıma uğrayan Türklerden kurtulanlarının Rumeli'deki yurtlarından sökülüp İstanbul'a ve Anadolu'ya doğru akmaya başladığı yıllardır. Bu acıları ve ızdırapları, Birinci Dünya Savaşı ile dört bir yandan ülkeye saldıran Avrupa

devletlerinin yaratacağı yeni acılar ve ızdıraplar takip edecektir. Kahramanımız, o yıllarda, Kaman'da babasını yitirmiş, yetim kalmış bir köy çocuğudur. Kimsesizliğin acısını çekerek büyüme durumundadır. Köyünden Ankara'ya gelmek için ayrılmaya karar verdiğinde tam on yaşındadır ve yıl, 1917'dir. Savaş yıllarında Ankara hanlarında yaşam mücadelesi vermektedir ve bir süre sonra çobanlık yapacaktır. Cumhuriyet yıllarına çobanlık ve ekincilik yaparak giriyor. Yirmilerine geldiğinde, 1927 yıllarında askerliğini yapıyor. Siyasi tarih açısından Mendoğ'un elbette bir rolü görünmüyor ama, bir çok insan gibi, siyasi tarihi yazarların yiyeceğinin üretimine katkıda bulunuyor.

Sosyal tarih açısından baktığımızda Mendoğ'un bir çok acı ve güzel şeyi kendi tarihi içinde yaşamış olduğu görülür. Yetimlik acısını, üvey baba tarafından istenmezliği küçük yaşta tatmak zorunda kalmıştır. Çocuklu kadınların çaresiz ikinci evliliklerinde bu tür sorunlar bir ölçüde bugün de yaşanmaktadır. Bu bir toplum yarası sosyal olgu, bir gerçektir. Maneviyat dünyamız ile de çelişiyor olmasına rağmen, toplum içinde bu olgunun varlığını bir ölçüde de olsa, bugün bile koruması şaşırtıcıdır, imparatorluğun parçalanmasına paralel biçimde değerler sisteminin de çöken yansımalarının on yaşında bir çocuğun sırtına yük olmuş biçimde karşımıza çıkması üzücü bir yaradır. Fakat, günümüzde benzerlerine rastlamamız, bazı şeyleri hala yerine oturtamayışımızın sonuçları gibi görünmüyor mu?

Mendoğ, bu olumsuzluklara karşılık, Türk toplumunu ayakta tutan değerlere sahip insanların var olduğunu da görmüştür. Kervancı, Hancı, Saraçoğlu Halil, Kutludüğün köylüleri. Mendoğ'u evlendirmeleri gerektiğinde köylülerin kendine yardımcı olmaları, imece usulü yardımlaşmanın köyde, toplumda devam etmesi ve bunun toplumumuzda yaşıyor olması önemlidir. Buna karşılık, üç çocuk ile dul kalan Mendoğ'a kimse eş olmak istemez. Üvey babalık gibi, üvey analık da toplum üyeleri arasında çok zor kabullenilen veya hiç kabullenilmeyen bir paylaşma alanıdır. Bununla birlikte üvey analık sorunu, üvey babalık sorununa nisbetle daha aşılabilir bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Mendoğ da, en sonunda bu engeli aşmayı, çocuklarına bakmaya yüksünmeyen ve o şartlarda eşliği kabul eden 'Deller Kızı' adlı gelin ile evlenmeyi başarmıştır. Cehalet ve bilgisizliğin hayatımızda hükmünü sürdürdüğü bir çağda Mendoğ da, bu durumdan nasibini almış ve danayı haşarattan kurtaracağım diye gaz yağı döküp ateşe vermiştir¹⁰.

¹⁰ Kamanlı Mendoğ'un dana yakması olayı ile ilgili, değerli meslektaşım Hasan Özdemir, kimi örnekleri hatırlattı ve elindeki notları vermek nezâketi gösterdi; kendisine teşekkür ediyorum ve bu notları ekliyorum: 1.Yakın tarihlerde, ilk okullarda[Ankara] bitlenen öğrencilerin saçları gaz yağı ile yıkandığı, ya da saçlara gaz yağı sürüldüğünü biliyoruz. 2.Fıkra motifi olarak, Nasreddin Hoca'nın pire uğruna yorganı yakması motifi vardır. AaTh.1282; Thompson, Motif-Index, mot.J2102. 4; Ş. Elçin'in yayınladığı Latâ'if-i Nasreddin Oxford nüshası, no. 30; A. Wesselski, Der Hodcha Nasreddin [Weimar, 1911, 2 cild], C. I, num. 137. Latifenin Sırp varyantında (Wesselski I, 244) Hoca pirelerden kurtulmak için evi ateşe vermektedir. Tarihi

Ulaşım açısından, malların üretim yerlerinden tüketiciye ulaştırılmasında konar göçer kervan sisteminin Mendoğ'un çocukluk çağında varlığını koruduğu anlaşılır. Mendoğ, Kaman'dan Ankara'ya böyle bir kervan ile gelmiştir.

Mendoğ'un Ankara'ya geldiği yıllarda, ticaret merkezi hüviyetini kordduğu görülmektedir. Çevre köy ve kasabalardan ihtiyaç sahipleri buraya gelip hanlarda bir kaç gün konaklıyor. Bu süre içinde ihtiyaçlarını ilgili alış veriş yerlerinden, dükkanlarından ve pazarlardan temin edip geldikleri yerlere geri dönüyorlardı. Daha çok bu tür geliş gidişler için atın veya arabalarının kullanıldığı anlaşılıyor. Alış veriş için gelenlerin, kervan sahiplerinin daha çok Samanpazarı ve çevresi hanları tercih ettiği veya hanların daha çok bu muhitte toplanmış olduğu anlaşılıyor. Farkında olmadan Ankara, o yıllarda Millî Mücadele merkezi ve başkent olmaya ağır ağır hazırlanmaktadır ve tarihin akışı içinde kaderine bilmeden yürümektedir.

IV. Sonsöz Bağlamında

Tarih ve tarihçilik açısından bakıldığında elimizde bulunan sözel tarih belgesinin değeri, toplum veya ulus tarih yazımından ziyade Kamanlı Mendoğ adlı bireyimizin tarihi açısından önemli bir belge niteliğine sahiptir, denebilir. Sözel tarih belgesinde bilgiler tam olmasa bile, olanlar, okuyucuda kendisi hakkında muayyen bir resim yarattırarak niteliktedir, sanırım.

Tarihçiliği ve tarih yazımını ilgilendirecek bilgiler, dönemin sosyal, ekonomik ve ulaşım boyutlarında kaynaklarımızı pekiştirecek bir sözel tarih belgesi desteği gibi kullanılabilir. Kamanlı Mendoğ'un sözel tarihi bu bağlamda tarihçilik için önemlidir. Kamanlı Mendoğ'un bu süreç, yazılı ortam yaratıcılığının arkada bu tür bilgilere ait sayısız belge ve malzeme bıraktığı bir süreçtir. Belgelerin ve malzemenin arkada bıraktığı boşlukları doldurma açısından sözel tarih belgesi, o zamana ait bilgiler taşıyor ve bu boşluğu doldurmaya, yahut müphemiyete ışık tutmaya, bir yorum yapmaya fırsat veriyor ise, önemi, böyle bir veri olmasından kaynaklanır¹¹.

belgelerin verdiği bilgiler: Lami'î Çelebi, Letâif-nâme'sinde, Nu.62'de, bir divanenin pire için evi ateşe verdiğiinden söz eder. Daha geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: L. Waldamar, Tradition Wanderungen Euphrat-Rhein.Studien zur Geschichte der Volks-bräuche.Helsinki. 1938, FFC 119. C. II, s.472 ve 482-485.

¹¹ Bu makalenin ilk biçimi üzerine görüş ve düşüncelerini esirgemeyen meslektaşlarım İsenbike Togan'a ve Bahaeddin Yediıldız'a teşekkür ederim. Bu inceleme yazısı, araştırmacısı tarafından Ankara Üniversitesi, Dil,Tarih ve Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nce düzenlenmiş olan 'Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 5-7 Mayıs, 2003. Ankara' adlı sempozyuma bildiri olarak sunulmuştur.